

nük Áprilyt — pontosan elhelyezi a transzilván szellem áradásában: bölcs arányt tart, s elméletieskedés helyett tényekkel érvel.

Szinte sajnáljuk, hogy az Erdélyi Helikon-beli szerkesztősködés után Áprily élete kanyarjával nekünk, az olvasóknak is ki kell kanyarodnunk — 1929-ben — a bonyolódó erdélyi világból, éppen a legérdekesebb korszakban, a vallani és vállalni vita küszöbén, az első, Romániában fölnevelkedett magyar nemzedék megszólalásakor. A budapesti évek és a szentgyörgypusztai öregkor elemzése szárazabb, a környezetrájk fakóbb; hiszen — mint mondottuk — Áprily a Duna menti magyar világba sosem kapcsolódott, sosem kapcsolódhatott be oly szervesen, olyan központi alakként, mint az erdélyibe annak idején. Soha, élete végső perceiben sem hallgatott el benne „a bibliai Ábel mellett” „a székely rengeteg, a szülőföld Ábele. Egyetlen vágya maradt még: Otthon pihenni vén fenyők alatt, / A visszahívó, régi rengetegben.” Friss sírja körül, Visegrádon, a süllyedő koporsó fölött ott állottak a „hűséges enyedi vén diákok is. A kollégium és a szülőföld üdvözlését hozták, és az emberi életnek a végtelenségbe olvadó dallamát vitték tovább”.

Öröm fölmérni, olvasni, *tudni* Vita Zsigmond elvégzett munkáját, ám eredményei hiányokra ébresztenek: a végső irodalomtörténeti betakarítással adósak vagyunk. Hogy csak egyetlen úrt említsünk: Áprily Lajos lélekbarátja, Reményik Sándor munkásságával, amelyről Vita *lényegi kérdésekben* szól is. A hallgatás nem megoldás, hanem menekvés. Menekvés *jelenünk* kérdéseitől, önmagunktól. Tartásában, módszereiben, „technikájában” ezért *példamutató könyv* Vita Zsigmond felelősséggel megírott Áprily-monográfiája. Így kellene földünkbe hulló, örökségünk tárába emelkedő kincseinket lajstromba vennünk. A technikát megtanulhatjuk, de a szívet, a szeretetet magunkban kell kimunkálnunk. (*Kritérium*, 1972.)

ÓDOR LÁSZLÓ

Tornai József: Kiszakadva

Mai költészetünkben — ha az első vonaltól eltekintünk — ritka vállalkozásnak látszik Tornai József legújabb kötete. Talán nem támaszt kételyt az állítás: valóban kevés ma az életlátás teljességére törekvő verskötet. Így eshet meg aztán, hogy lassan-lassan értékke lép elő az egyébként esetleg természetes igény kielégítése.

Nos, a *Kiszakadva* versanyagából olyan jellegzetes élményi líratípus bontakozik ki, amely az alapvető emberi-költői magatartás közegén át egységes világlátást, viszonylag teljes világképet revelál. Persze a költői szándék okozta jó érzés önmagában még nem a megvalósítás maradéktalan ünneplése, inkább csak szubjektív kiindulópont a vizsgálódáshoz.

A közvetlen élménylira buktatóit már a gondos, tudatos ciklusszerkesztés is igyekszik elkerülni. A kötet a végső létezés-tudat felől építi ki az alkotó személyiség, a költő legnagyobb élményi köreit: a kollektívet, a személyest, az időszerűt, a megragadhatatlant. Az evilági létben a boldogság, a vigasz keresésének elsőrendű terepe az anyagi természet, a föld, az élet születésének pillanatai, az anyaélmény. De ide kapcsolódik a nemzet, a történelem közelségében megfogalmazott tágabb érvényességű elkötelezettség tudata is. A *Földanya* ciklus így kerül a kötet élére. A vitális, erkölcsi, esztétikai értékek sorakoztatásával, sőt ünneplésével a boldogság, a harmónia kiküzdése a végső cél. A folyók, a nap, a szél számunkra való, közvetlen, már-már naiv anyagiságukban válnak örömet, vigaszt adó időtlen archetípusokká (*Himnusz a naphoz, a szélhez és a folyókhoz*). A természetmágia nagy versének egyetlen

témája a mitikus magasságokba emelt nap, a fény zsoldáros ünneplése. A himnusz műfaji sajátosságainak megfelelően áradó, helyenként amorf alakban tárulkozik fel a természeti létezésel:

„Te vagy, ki csirát növesztesz asszonyokban, magot a
férjokban,
te vagy, ki fiat nevelsz anyja méhében,
te csitítod, hogy ne sírjon,
te dajkálod a méh sötétségében...”

Az ismétlődő megnevezés mámorában kibomló himnikus ív imaszerű befejezésbe, a természetvallás katarziséba torkollik (*Ekhnaton naphimnusa*). Az anyamítosz fel-sugárzása után (*Az elveszített nők*) a magyar történelem „időtlen oszlopai” következnek, létet, népforradalmat, „kötélen himbálódzó szabadságot” idézve (*István király, Dózsa, Petőfi*).

A kollektív szféra élményminőségei szervesen forrnak egybe, elsősorban a vers-építés, a hangnem hasonlósága, a jel és a fogalmi tartalom közelsége folytán. Jelen vannak — bár a szabad vers sodrában szervesen — a gyermekdalok, a népdal hangjai is. A Veres Péter halálára írt *Utolsó zsoldárban* viszont feszes poétikai bilincsek alatt rázza a leláncolt indulat a mondandót. Jóllehet, a kötet legjobb verseit ez a ciklus tartalmazza, el kell mondanunk, hogy a választott versformák normáit költőnk sokszor nem újjáalkotva lépi túl, és a tartalmi építkezésnek sem válik mindig előnyére a fölszabadított áradás.

A következő ciklus elsősorban a hangváltás miatt érdemel említést (*Ebben a korban*). Személyesebb, vallomásosabb jellegű; kesernyés öngúny, tétova bohócsapkás filozófia kérdőjelezi itt az eszményeket. De a tagadás, a kételkedés most sem veti el a természet mítoszát (*Bújjunk ki a bőrünkéből*). A tágabb asszociációs technika publicisztikus jelleggel párosul. Az agitatív felhang viszont nem az elemző meggyőzésre törekszik, s így inkább a kinyilatkoztatáshoz kerül közel a mondandó. (*Bohócok, Hát nem*).

Újabb nagy egységet fog át a *Csillagállatok* ciklus; a személyes életkór alap-témáit. De a szerelemélmény kapcsán szinte testközébe kerül az anya-, a halál-élmény is. A természeti metaforák mellett helyet kérnek a filozofikus sugallatra komponált, élesre állított, fegyelmezett képek. A privát életszféra határain belül magamutogatás nélkül is képes őszintén számot vetni a szerelem emotív és testi vonatkozásaival. Az egészséges erotika életörömét azonban végzettszerű fájdalom számolja fel — még a szerelmi testiség meggyőző szépségű kis drámájában is (*A kés, a fájdalom*). S hogy itt már ez a fájdalom kap erősebb impulzusokat, azt a személyiség felől felerősödő filozofikum magyarázza. Ez a személyiség — az anyától most már végleg elszakadva — a privát emberi kapcsolatokban a feloldódást, a másik énnel való végső azonosulást keresi (*Tizenöt szomorú dal: 1,10*). De a szerelem időleges mámorán törvényszerűen üt át a keserűség, a kétely, a semmi érzése, hogy aztán a fölmerülő halálképzet az alapvető léthelyzet tragikumát is kibonthassa. Erre enged következtetni a versek formai építkezése is. Feszesebbek a kompozíciók, a verskezdetek képisége egyirányú utat jelöl a lezárásnak. Az egyirányúság azonban csak formai megszorítás, — a műalkotás felől — a bizonytalanba-lebegést, a félbe-maradt lelki mozdulatot ellensúlyozza. Az utolsó ciklusban már a megfoghatatlanság, a megragadhatatlanság folyik a harc (*Semmiből semmibe*).

Egyneműbbek a versebe oltott élmények, a kitarulkozás gesztusát a léttudat szigora gátolja. Valójában itt már megteremti a költő az ún. exkluzív vers feltételeit (*Zene*). Elmélyülnek az előbbi ciklus kevésbé kidolgozott témái: a védtelenség, a magány, a hiányérzet. Kulcshelyzetbe kerülhetne az epikus jellegű *Én vagyok a te társad* című vers, ha az illúziókat, a maga teremtette mítoszt (szerelem, nap, föld) erőteljesebben tépázná meg a következetes lírai logika.

A kötetben belül a vigaszkeresés utolsó nagy kísérlete — a hiány tudatosítása a

pontos megfogalmazás, a biztos megragadás árán. Remek példái vannak a belső kényszerből fakadó élménytárgyasításnak (*Véremben a halál, Szemeim*).

Ha tovább megyünk a versek sugallta úton, az egyéni lét teljes kiszolgáltatottsága, az álválasztás, az egyértelmű végzet bizonyossága (*Ha csak egyszer*), az idő képzetekben, emlékképekben való feloldódása (*Krúdy*), a személyiség megkettőződése (*Nézz rám*) tűnik szemünkbe. Ekkor világosodik meg a költői törekvés lényege: ez a ciklus hivatott bemutatni, milyen eszményekért, illetve milyen törvények ellenében él az alkotó, az ember. A reménytelenség tudatában csak egyetlen létdimenzióval nem vállalja a harcot, s ekkor csak az apatikus, szépen búcsúzó beismerés marad. Az időképzet valóságával nem lehet megmérkőzni:

*igy,
fehér agyaggal, halállal kenve,
irgalom nélkül,
lecsiszolt, szép fejjel
csillagból anyánkba,
házunkból szélbe:
semmiből semmibe.*

(Semmiből semmibe)

Kizárólag a versek tartalmi-eszmei interpretációjával azonban még nem vállalkozhatnánk értékítéletre. Minden bizonnyal egy teljességigényű világkép körvonalai bontakoznak ki Tornai József kötetében. A világ ilyen feltérképezése természetesen az alkotó egyéniségének tudatos-spontán szűrőin megy végbe. De Tornai esetében a megbocsátható következetlenségeken túl nagyobb veszély is fenyeget: a hangnem, a verhangulat, a stílus, a kompozíciók nem támasztják mindig hitelesen alá a tartalomtól kihámozható végső létpesszimizmust. Az a gyanúnk támad olykor, hogy a személyiség nem éli ilyen mélységekben önnön filozófiáját. Az itt megnyilatkozó lírai „bölcselet” inkább *kiindulópontja*, rendezőelve lehetne — a költői önépítkezés következetesebb szakaszaival párosulva — egy hitelesebben körvonalazott, esztétikailag igényesebb, az élményátadás tekintetében hatékonyabban működő, autonóm alkotói világképnek. Tornai művészi kvalitásait ismerve, bizakodva várjuk e magasabb szint elérését. (*Magvető, 1972.*)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

Galgóczi Erzsébet: Pókháló

Takaros, karcsú könyvecskét tartok a kezemben. Mászás életmű-kiadások vas-kos köteteihez szokott szegény olvasó létemre most azt csinálom vele, amit akarok: zsebbe tehetem, sőt — horribile dictu! — egy ültő helyben el is olvashatom. A kiadót, a nyomdát nagy ritkán vállon veregető kritikus e merőben szubjektív jellegű töprengéssel adózik egy nagyszerű ötletnek, mely — reméljük! — kiadóink gyakorlatában hamarosan állandósulni fog. Galgóczi Erzsébet ugyanis írt egy folyóiratban közölhető (először valóban ott közölt) elbeszélést, melyet a kiadó imponáló gyorsasággal — nem várva be, hogy a már meglevő mellé újabb és újabb írások gyűljenek — külön kötetben adott ki. Más kérdés, hogy az eredetileg az elbeszélés és kis-